

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. У статті проводиться аналіз, систематизація та узагальнення наукових думок щодо поняття компетентності та професійно орієнтованої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. Визначено місце досліджуваної компетентності та її значення у професійній підготовці вчителя.

Ключові слова: компетентність, професійно орієнтована компетентність, комунікація вчителя, майбутній учитель іноземної мови.

У сучасному суспільстві утверджується залежність майбутнього держави від якостей особистості професіонала своєї справи, яких він набуває в процесі професійної підготовки. Особлива роль у суспільному розвитку відводиться вчителю. Компетентний та кваліфікований педагог має змогу організувати освітній процес на засадах співробітництва, толерантності та підтримки кожної дитини. Вимоги, які висуває сучасний ринок праці до умінь, навичок та професійних компетентностей майбутнього вчителя, потребують перегляду завдань і пошуку новітніх підходів до формування наукової, методичної, предметної компетентностей майбутніх учителів іноземної мови, у тому числі й комунікативної компетенції як одного з найважливіших складників їхньої професійно-педагогічної компетентності.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Наукові основи фахової підготовки вчителя були предметом дослідження О. Абдулліної, А. Алексюка, Г. Балла, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Н. Ничкала, В. Семиченко, які розкрили сутність педагогічних умінь та механізми їх формування.

Теоретичні засади компетентнісного підходу закладені в працях В. Байденка, І. Зимньої, Л. Карпової, А. Маркової, О. Пометун, В. Сластьоніна, А. Хуторського та інших сучасних науковців.

У науковій літературі лінгвістичного, психологічно-педагогічного та методичного характеру особлива увага приділяється розгляду шляхів формування професійної компетентності вчителя іноземної мови. У працях С. Ніколаєвої, О. Бігич, О. Шерстюк, О. Кузнецової розглядаються теорія і практика формування методичної компетентності вчителя іноземних мов, дається теорія обґрунтування критеріїв та ознак сформованості лінгвосоціокультурної компетенції майбутніх учителів, аналізуються характерні риси інформаційно-пошукової компетентності вчителя іноземних мов. Такі напрацювання послужили теоретичною основою для розкриття в нашому дослідженні особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів іноземної мови.

Разом із тим у дослідженнях багатьох сучасних авторів зазначається, що нині необхідне системне дослідження теоретичних і практичних питань формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, яке визначається потребою загальноосвітньої школи у добре підготовлених педагогах.

Актуальність нашого дослідження пов'язана з тим, що зміни в сучасній школі зумовлюють нові підходи до методико-лінгвістичної професійно орієнтованої підготовки студентів, її вдосконалення та оновлення.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є визначення шляхів формування комунікативної професійно орієнтованої компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід у працях українських учених І. Пальшкової, І. Шапошникової, О. Пометун розглядається з двох сторін. З одного боку, це таке структурування змісту професійної освіти, яке включає набуття студентами компетентностей як результативного компонента освітнього процесу. З іншого боку, це підготовка майбутніх учителів до формування в учнів відповідних ключових та предметних компетентностей [6, с. 46].

Крім того, встановлено ієрархію ключових, галузевих та предметних компетентностей з позицій системного підходу, який передбачає тісний взаємозв'язок та взаємозалежність компетентностей кожного рівня, розроблено загальні питання реалізації компетентнісного підходу для освітніх галузей [8, с. 66].

Відповідно до лінгвістичного трактування компетентний працівник – такий, який має достатні знання у якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий, який володіє знаннями, кваліфікований, має певні повноваження, повноправний, повновладний [3, с. 235]. Компетенція – це коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи, коло питань, у яких така особа має повноваження, знання, досвід [11, с. 21]; сукупність знань, навичок, умінь, сформованих у процесі навчання тої чи іншої дисципліни, а також здатність до виконання певної діяльності; професійна компетенція – здатність до успішної професійної діяльності [10]; компетенція спеціаліста – єдність знань, професійного досвіду, здатності діяти і навичок поведінки індивіда, зумовлених заданою ситуацією, її метою і посадою індивіда [12]. Компетентність – це: 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь; 3) коло повноважень якоїсь установи або особи, коло питань, у яких така особа володіє знаннями і досвідом [2, с. 294].

Як бачимо, всі дослідники виділяють такі складники компетентності фахівця, як наявність професійних знань, умінь та навичок, необхідних для розв'язання конкретних проблем, тобто фактично розглядають компетентність як сукупність стратегій, необхідних для творчої реалізації вчителя. Компетентність мусить бути реалізована в певній конкретній ситуації, а інакше вона є лише потенцією майбутнього фахівця. Компетентним є вчитель, який може використати набуті знання, уміння, досвід для розв'язання проблем у конкретних умовах професійної діяльності [5, с. 143]. Позитивний кінцевий результат цієї діяльності можливий лише тоді, коли людина глибоко зацікавлена в цьому, тобто розвинена її мотиваційна сфера. Поєднання знань, умінь та позитивної мотивації професійної діяльності, а також ініціативи, організаторських здібностей сприяють розвитку компетентності педагога, що виявляється в його здатності моделювати та оцінювати власні професійні дії як завчасно, так і на далеку перспективу. Про стан професійної підготовки майбутніх учителів свідчать як кінцеві показники їхньої готовності до роботи з дітьми, так і проблеми, які виникають у процесі навчання.

Фахівці у галузі дослідження компетентностей вказують, що «будь-який крок у напрямі до ефективної освіти, тобто до навчання, спрямованого на розвиток компетентності, спричиняє значну зміну ролі вчителя. Ця зміна передбачає перехід від концепції викладання як передачі повідомлень до концепції викладання як сприяння розвитку. Перехід до справжньої освіти включає несподівані для багатьох зміни в уявленнях про природу суспільного розподілу і шляхи управління ним, несподівані зміни в ролі вчителя і нові уявлення про компетентність учителів» [5, с. 230].

Компетентність майбутнього вчителя іноземної мови, на думку С. Ніколаєвої, утворена чотирма блоками компетенцій:

- 1) іншомовною комунікативною компетенцією, до складу якої входять мовна, мовленнєва та соціокультурна компетенції;
- 2) власне професійною компетенцією, що поєднує філологічну, психолого-педагогічну та методичну компетенції;
- 3) іншомовною професійно-комунікативною компетенцією, у якій синтезовані мовна професійно орієнтована компетенція, мовленнєва професійно орієнтована компетенція та соціокультурна професійно орієнтована компетенція;
- 4) загальною компетенцією, яка об'єднує інструментальну, міжособистісну та системну компетенції [7, с. 15].

Конкретизуючи досліджувані терміни зазначимо, що під комунікативною професійно орієнтованою компетентністю розуміємо «сукупність професійно-педагогічних умінь, які забезпечують готовність вчителя до здійснення навчальної діяльності, і володіння ним іноземною мовою як засобом професійної комунікації у полікультурному та багатомовному освітньому просторі».

Поняття комунікативної професійно орієнтованої компетентності вчителя розкриває суть комунікативного підходу в навчанні іноземної мови. Термін «комунікативна компетенція» був уперше використаний Д. Хаймсом у 1966 р. Учений розробив теорію навчання мови і трактував комунікативну компетенцію як внутрішнє знання ситуативної доцільності мови [13, с. 13]. Упродовж кількох десятиліть після цього поняття «комунікативна компетенція», яке часто вживалося як синонімічне до поняття «комунікативна компетентність», набуло багатьох трактувань як у працях зарубіжних, так і вітчизняних учених, зокрема розглянуто його лінгвістичні, прагматичні, соціолінгвістичні та інші аспекти [14].

Досі наявні різні погляди і на структуру цієї комунікативної компетентності. Традиційно виділяють 4 компоненти: граматичний (слова і правила), соціолінгвістичний (правильність), дискурсивний (зв'язність і логічність) та стратегічний (доречне використання комунікативних стратегій) [13, с. 19]. Крім цього, учені, які, зокрема, вивчали питання методики викладання іноземних мов (О. Ломакіна, І. Бім,

Р. Мілбруд, І. Максимова), виділяють такі компоненти, як прагматичний, когнітивний, інформативний, дискурсивний, соціокультурний, психологічний та ін. У Державному стандарті базової середньої освіти виділено такі складники, як мовна, мовленнєва, соціокультурна і діяльнісна (стратегічна) [4, с. 15].

Структурними елементами комунікативної професійно орієнтованої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови є знання, професійні уміння та навички. Знання як центральний елемент мають поліморфну структуру і включають загальні знання, предметні знання, знання про об'єкт навчання, загальні педагогічні знання та методичні знання. Усі ці знання разом із процедурними та методологічними становлять систему професійних знань учителя іноземної мови. При цьому системоутворюючим елементом є методичні знання, оскільки знання іноземної мови, педагогіки, психології та інших базових і суміжних з методикою наук набувають певної методичної спрямованості. Знання суміжних наук не використовуються у чистому вигляді: вони інтегруються, трансформуються крізь призму методичних ідей, концепцій, принципів навчання, утворюючи систему професійних знань учителя іноземної мови [9, с. 118].

Другим компонентом у структурі комунікативної професійно орієнтованої компетентності вчителя іноземної мови є професійні навички й уміння, які зазвичай визначаються згідно з основними функціями вчителя іноземної мови [1, с. 21–22] (комунікативно-навчальною, розвиваючо-виховною, конструктивно-планувальною, гностичною, організаторською).

З огляду на це основні практичні навички й уміння майбутнього вчителя іноземної мови мають охоплювати:

- комунікативно-навчальні навички й уміння застосовувати різноманітні навчальні методи, форми, прийоми і сучасні технології навчання учнів (комунікативно-навчальна функція);
- проєктувальні навички й уміння вирішувати завдання формування та розвитку інтелектуальної та емоційно-вольової сфер особистості учня, його пізнавальних та розумових сил на матеріалі іноземної мови, а також вирішувати завдання виховання учнів засобами іноземної мови й іншомовної культури (розвиваючо-виховна функція);
- конструктивно-планувальні навички й уміння планувати і творчо конструювати процес іншомовної освіти загалом, а також її конкретних аспектів (навчального, пізнавального, виховного, розвиваючого) з урахуванням особливостей учні;
- гностичні навички й уміння аналізувати вітчизняні й зарубіжні навчально-методичні комплекси з іноземної мови; добирати підручник, прогнозувати труднощі засвоєння учнями мовленнєвого матеріалу, які відповідають віковим особливостям учнів; вивчати та узагальнювати досвід вітчизняної і зарубіжної іншомовної освіти (гностична функція);
- організаційні навички й уміння реалізовувати плани (занять, робочі плани, плани позааудиторної роботи) з урахуванням особливостей учнів; творчо розв'язувати методичні завдання в процесі іншомовної освіти (організаторська функція в органічному зв'язку з гностичною та конструктивно-планувальною функціями).

Основним у діяльності вчителя є наявність глибоких знань з дисциплін, які він викладає, та наукових галузей, суміжних з цими дисциплінами, а також уміння їх практичного використання у процесі освітньої діяльності. Однак знання у наш час старіють та оновлюються дуже швидко. Тому серед завдань професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови важливе місце посідає розвиток їхнього критичного мислення, тобто здатності відмежовувати нове, потрібне від неактуального, знаходити ефективні шляхи розв'язання проблем, відстоювати власну позицію.

У сучасних ринкових умовах дуже важливо, щоб майбутній учитель любив свою професію, відчував постійний інтерес до неї, розвивав свої природжені здібності у процесі професійної діяльності. Щоб сформувані такі якості у стінах ЗВО, необхідно розвивати у студентів позитивну мотивацію як навчальної, так і майбутньої професійної діяльності, яка організовує та стимулює їх.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасних державних документів про освіту, вітчизняних та зарубіжних науково-методичних джерел дає змогу стверджувати, що нині активно реалізується компетентісно орієнтована парадигма професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. У зв'язку з цим постає необхідність більш глибоких досліджень як специфіки цього процесу в українських вузах, так і структури та характеристик усіх складників комунікативної професійно орієнтованої компетентності вчителя іноземної мови.

Комунікативна професійно орієнтована компетентність вчителя іноземної мови, будучи інтегральною властивістю особистості, виявляється в сукупності таких структурних елементів, як знання, професійні уміння та навички. Наявність комплексу цих елементів забезпечує ефективність професійної діяльності вчителя іноземної мови та відповідає потребам сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Вища освіта України*. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». 2009. № 3 (дод. 1). С. 21–23.
2. Большой экономический словарь. / Под ред. А.Н. Азрилияна. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : Институт новой экономики, 1997. 864 с.
3. Великий тлумачний словник української мови. / Укл. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2003. 925 с.
4. Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 р. № 898.
5. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : науково-методичний посібник. / Під ред. І.Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 640 с.
6. Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічний складник : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 375 с.
7. Ніколаєва С.Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов (схеми і таблиці) : навчальний посібник. Київ : Ленвіт, 2008, 258 с.
8. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.
9. Савицька Т.В. Комплекс професійних умінь навчання аудіювання майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Житомирського державного педагогічного університету*. 2003. № 12. С. 118–120.
10. Словник іншомовних слів. / Ред. Є.І. Мазніченко. Київ : Наукова думка, 2000. 426 с.
11. Смирнова-Трибульська Є.М. Теоретико-методичні основи формування інформативних компетентностей вчителів природничих дисциплін у галузі дистанційного навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (інформатика)». Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2008. 44 с.
12. Спірін О.М. Теоретичні методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів інформатики за кредитно-модульною системою : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 300 с.
13. Canale M. and Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. No. 1, pp. 1–47.
14. Guidelines for a language and culture learning program / by Carol J. Orwig is an extract from the LinguaLinks Library, Version 3.5, published on CD-ROM by SIL International. 1999.
15. Hymes D. On Communicative Competence. / In J.B. Pride and J. Holmes (eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth : Penguin. 1972. Pp. 269–293.

М. З. Конева. Формирование коммуникативной профессионально ориентированной компетентности будущего учителя иностранных языков. – Статья.

Аннотация. В статье проводится анализ, систематизация и обобщение научных мнений относительно понятия компетентности и профессионально ориентированной компетентности будущего учителя иностранного языка. Определено место исследуемой компетентности и ее значение в профессиональной подготовке учителя.

Ключевые слова: компетентность, профессионально ориентированная компетентность, коммуникация учителя, будущий учитель иностранного языка.

M. Koneva. Formation of communicative professionally oriented competence of future teachers of foreign languages. – Article.

Summary. The article analyzes, systematizes and generalizes scientific opinions on the concept of competence and professionally oriented competence of the future foreign language teacher. The place of the studied competence and its significance in the professional training of a teacher are determined.

Key words: competence, professionally oriented competence, teacher communication, future foreign language teacher.